

11. Šmíd M. Masarykův konflikt s katolickou církví na přelomu 19. a 20. století. / M. Šmíd // Historický obzor, č. 11 – 12, 2001. – s. 265-270.
12. Tohotová M. Masarykův vztah k náboženství a církvi / M. Tohotová // Modernismus – Historie nebo výzva? Studie ke genezi českého katolického modernismu. – Brno, 2002. – s. 174–176.
13. Vrchovský J. T. G. Masaryk a náboženství / J. Vrchovský. – Přerov, 1937.
14. Бобраков-Тимошкін А. «Расстаться с Римом духовно и всерьез». Путь Чешской католической церкви в «гетто»: от гусизма к коммунизму и гуманизму/ А. Бобраков-Тимошкін // Неприкосновенный запас. – 2007. – №1 (51). Електр. ресурс <http://magazines.russ.ru/nz/2007/1/bo22-pr.html>
15. Делчинська І. Делі Т. Масарика про розвиток шкільної освіти в Чехословаччині на початку ХХ ст. / І. Делчинська // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2012. – № 42(1). – С. 217–222.
16. Нагорняк М. Томаш Масарик про внутрішні проблеми демократичного розвитку / М. Нагорняк // Політичний менеджмент. – №4. – 2010. – С.16-24.
17. Нарбут Н. П. Социология Т. Г. Масарика : Дис. ... д-ра социол. наук: 22.00.01: Москва, 2003.
18. Чапек К. Бесіди з Т. Г. Масариком / К. Чапек – Л., 2001. – 270 с.

УДК 94:271.4(73)

І. Гнідик

ПОЧАТКИ ДІЯЛЬНОСТІ ЄПІСКОПА СОТЕРА ОРТИНСЬКОГО У США

У 1907 р. Папа Пій Х призначив окремого єпископа для українських емігрантів у США. Ця подія стала знаковою для становлення та розвитку Греко-Католицької церкви на американських теренах. Проте новопризначений єпископ Сотер Ортинський не мав повної церковної юрисдикції з огляду на те, що тут були сформовані римо-католицькі структури, які мали канонічну перевагу і були майже необхідні з греко-католицьким обрядом. Ці обставини зумовили труднощі церковно-правового характеру у площині регулювання двох єпископських влад на одній території. Попри перешкоди С. Ортинський розпочав активну церковноорганізаційну діяльність, завдяки якій відбулося становлення ГКЦ в Америці.

Ключові слова: церковноорганізаційна діяльність, церковна юрисдикція, українські емігранти, обряд, повноваження, греко-католики.

In 1907 Pope Pius X had appointed a separate bishop for the Ukrainian emigrants in the USA. This event became very important for the becoming and development of the Greek-catholic church in the America. However the newly-appointed bishop Soter Ortinsky did not have complete church jurisdiction because there were formed latin-catholic structures which had canonical advantage and were almost uninformed with a greek-catholic rite. These circumstances caused the difficulties of church-legal character in the plane adjustment of the two episcopal authorities on one territory. Notwithstanding the obstacles S. Ortinsky had begun the active church-organization activity thanks to that the becoming of the Greek-catholic church took place in America.

Keywords: church-organization activity, church jurisdiction, Ukrainian emigrants, rite, plenary powers, greek-catholics.

Процес становлення і розвитку Греко-Католицької Церкви у США був доволі складним і суперечливим. Українські емігранти візантійсько-слов'янського обряду зустрілися з проблемою несприйняття з боку місцевого духовенства, котрому згідно з канонічним правом належала церковна влада на американських теренах. Відсутність офіційного статусу, керівництва та організаційних структур своєї Церкви сприяли щоразу більшому хаосу усередині греко-католицьких громад. Загострювали ситуацію суперечки між переселенцями із Галичини та Закарпаття. Наслідком таких подій став перехід значної кількості українських емігрантів у православ'я та радикальний антиватиканський рух (т. зв. «американська схизма»).

Починаючи від 1890 р. греко-католицьке духовенство у США докладало значних зусиль для того, щоб переконати Ватикан призначити для них окремого єпископа. Проте, з огляду на неприхильну позицію американського єпископату цей час не був сприятливий для ухвалення такого рішення [19, р. 111]. Замість єпископа двічі було призначено апостольських візитаторів, які мали завдання детальніше вивчити становище греко-католиків у США. У 1892 р. Апостольська Столиця призначила священника Никифора Ханата «повноважним адміністратором руських католиків» [6, с. 23]. Він обіймав цю посаду до 1896 р. Упродовж 1902-1907 рр. апостольським візитатором був Андрій Годобай. З огляду на те, що основні питання у церковному житті українських емігрантів надалі вирішували очільники американських римо-католицьких дієцезій, діяльність Н. Ханата і А. Годобая мало вплинула на покращення ситуації [31, р. 112]. Надалі зростали суперечки між двома групами емігрантів, кожна з яких клопотала про призначення «свого» єпископа [18, р. 34].

За таких обставин 26 березня 1907 р. завдяки зусиллям митрополита Андрея Шептицького [19, р. 112; 23, р. 351; 24, р. 52; 1, с. 87; 26, р. 65; 18, р. 34] Папа Пій Х іменував василіянина Стефана Ортинського (чернече ім'я – Сотер) єпископом для греко-католиків у США. Митрополиту вдалося переконати префекта Конгрегації Поширення Віри кардинала Джіроламо Марія Готті, секретаря Ватикану кардинала Моррі дель Валь та папу Пія Х, що створення греко-католицького єпископату у США є невідкладне [17].

С. Ортинський планував їхати до Бразилії, щоб здійснювати духовну опіку над українськими емігрантами у цій країні, тому призначення на єпископа ГКЦ у США було для нього несподіваним. Проте, він поставився до цього завдання відповідально, добре розуміючи складні обставини майбутньої праці і «[...] рішився на це важке діло, [...] на всю біду з любові до [...] смертельно умучених моїх Братів Священників та бідного мого Руського народу /тут і далі під означенням «русський» мається на увазі «український» [шодо термінології див.: 25, р. 137-138; 4, с. 177-180] – І. Г./, виждаючого душі, котра в любові схотіла би підвести давлячий хрест». Він був обізнаний з важким становищем «[...] осиротілої Руської Церкви» у США і поставив перед собою мету взяти на себе «[...] ціле терпіння мого народу Руського на свої плечі, [...] щоб нарід мій любий знайшов потіху в своїм лихораднім вигнанні» [10, арк. 30].

12 травня 1907 р. у соборі св. Юра у Львові відбулася хіротонія С. Ортинського. Після цього новопризначений єпископ поїхав до Папи Пія Х, по дорозі назад прибув до Відня і Будапешта, де зустрівся з представниками австрійського уряду. Цікаво, що австрійська влада погодилася з його номінацією на єпископа в Америці, бо хотіла позбутися небажаного в Галичині «гайдамаки в рясі», адже С. Ортинський відзначився ревним українським патріотизмом і «[...] боровся за добро душевне і дочасне мого бідного народу на Галицькій Русі», плекаючи мрії про «[...] золоту долю мого народу» [10, арк. 30]. Водночас австрійський уряд надіявся, що такий патріот буде протистояти московіфільству серед еміграції у США [3, с. 24-25].

Також С. Ортинський здійснив візит до закарпатських єпископів у Ужгороді та Пряшеві. Це були важливі зустрічі, адже переселенці із Закарпаття становили значну частину української еміграції у США [3, с. 24-25].

Ще перед від'їздом до Америки, 25 червня 1907 р., новопризначений єпископ підготував першого пастирського листа до українців греко-католиків у США (вони ознайомилися з ним на початку серпня [24, р. 53]). У ньому він окреслив програму єпископської діяльності: а) духовне вдосконалення Церкви «[...] світлом правдивої віри Христової і нев'яучими цвітами чеснот християнських [...] з горячим бажанем слави для нашої Церкви, слави перед Богом і перед цілим світом католицьким»; б) освітній та економічний розвиток української еміграції в Америці з метою скинути «[...] пута застою і ретроградності /відсталості – І. Г./»; в) праця задля добра Церкви та українського народу. Крім того, єпископ наголосив, що для реалізації цих завдань необхідна співпраця та поради з боку тутешнього українського духовенства, котре найкраще знає про «рани Церкви» [10, арк. 31].

У серпні 1907 р. українські емігранти розпочали активно готуватися до зустрічі з новопризначеним єпископом. Кожен випуск українських часописів у США (зокрема, «Свобода» і «Американський руський вісник») щоразу інформували про нові деталі організації урочистих заходів. Усім греко-католицьким священникам було розіслано пастирський лист, організовано збір пожертв, створено спеціальний комітет, члени якого повинні зустрічати С. Ортинського [2, с. 1; 9, с. 5; 11, с. 1; 27, р. 55-57]. 27 серпня він прибув у США [28, р. 4; 6, с. 34]. У порту Гобокен його зустрічали галицькі і закарпатські священники, до речі останніх було приблизно удвічі більше. У церкві св. Юра у Нью-Йорку відбувся молебень і привітання єпископа, а ввечері було проведено святкову вечерю у готелі «Недерленд» [3, с. 33-34].

З моменту приїзду С. Ортинського розпочався новий етап розбудови ГКЦ у США [25, р. 154; 5, с. 364]. З цього приводу священник Олексій Пристай писав: «До призначення американським єпископом покійного Сотера Ортинського, крім двох

інтелігентів українських лікарів та кількох кандидатів на «інтелігенцію» та трохи більше як 50 священників, українці емігранти не мали більше інтелігентного проводу. Аж доперва по приїзді єпископа Ортинського появився правдивий духовний і світський, патріотичний та безінтересовий провідник в одній особі, а ним був якраз сам єпископ Ортинський. Єпископ Ортинський неначе б вийшов зі школи бл. п. кардинала Мерсієра / *бельгійський кардинал (1851-1926 pp.)*, став на захист свого народу під час німецької окупації Бельгії, базуючи свої заклики на основі глибоких християнських засад і патріотизму – І.Г./, котрий писав: «Релігія Христова робить патріотизм безумовним законом», був українським «Мерсієром», бо був і єпископом християнським і рівночасно українським патріотом» [12, арк. 6].

Перед С. Ортинським стояли доволі складні завдання. З цього приводу Любомир Гузар у 2007 р. з нагоди святкування 100-річчя УГКЦ у США зазначив: «Я хотів би сьогодні підкреслити одну-однісіньку прикмету духовності Владика Сотера, яка нам не тільки щось про нього розкаже, але яка для нас є великою наукою. [...] Йому дано дуже трудне завдання, і, наскільки нам відомо, він покійрно, послушно прийняв це завдання, бо він бачив це як вираз Божої волі для нього. Завдяки такій його душевній настанові, коли він суди приїхав і розпочав отой дуже-дуже трудний шлях до упорядкування церковних відносин, до зорганізування наших громад, до піднесення духовного рівня отого нашого першого покоління емігрантів, його праця увінчувалася великим успіхом, бо він сповняв Божу волю» [14].

Початок церковноорганізаційної діяльності С. Ортинського в Америці був доволі нелегкий, адже він не мав повної єпископської влади. С. Ортинський був фактично «єпископом без дієцезії» на території, яка канонічно належала американському римо-католицькому духовенству. «[...] Утім власне лежить ціла моя біднота і тіснота на широкім американським світі» [10, арк. 31] – зазначав він з цього приводу. Проте, єпископ розумів, що ці труднощі є тимчасові, і Конгрегація поширення віри має ще уточнити засади його єпископської влади на американських теренах, зважаючи на те, що під час візиту до Риму він представив всі свої прохання і труднощі на розгляд Ватикану [10, арк. 31]. Попри все С. Ортинський був налаштований оптимістично і наголосив, що «[...] вдволенений з того, що в початках єпископства Руского при таких тяжких умовах льокальних наділено мене зависимістю від Нунція і Столиці Апостольської, та дано мені спромого організації нашої Церкви в напрямі самостійности. Наколи се маємо, проче з часом здобудеся». Для цього він заохочував американських українців спільними зусиллями та розумною і витривалою працею розбудовувати ГКЦ у США і, не зважаючи на труднощі, взятися «[...] спільно як один муж ... до праці за нашу лучшу долю» [10, арк. 31].

Спочатку С. Ортинський не мав постійного осідку і через матеріальні труднощі тимчасово оселився у священника Миколи Підгорецького у Соуз Форк (Пенсильванія), про що останній написав у листі до львівської архидієцезії від 8 вересня 1907 р. [8, арк. 45]. Однією з основних проблем на цьому етапі була недостатня кількість священників, тому згаданим листом за дорученням С. Ортинського до Галичини прийшла просьба єпископа про якнайшвидший (до півтора місяця) переїзд до США як мінімум десяти священників (зазначено прізвища шести з них). Крім цього, М. Підгорецький від імені єпископа просив опублікувати у газеті «Діло» оголошення про потребу священників в Америці, а також направити сюди хоча б троє богословів (можливо тут у розумінні – семінаристів). На основі цього листа можна зробити висновок, що єпископ вже з перших днів активно взявся до церковних справ: «[...] Преосвященний вже їздить по візитаціях, освячують церкви. Словом наряд горнеться зі всіх усюд [...] Наші галицькі українські священники стоять як один мур при Владичі» [8, арк. 45].

Згодом С. Ортинський прибув до Філадельфії, де проживав в орендованому помешканні. Українські емігранти привітали його вулицьною процесією на Брод стріт стейшен. Цікаво, що вони впізнали єпископа завдяки «великому старокрайовому капелюхові» [3, с. 37-38].

Становище першого греко-католицького єпископа у США щоразу ускладнювалося. Частина українських емігрантів, переважно закарпатського походження, які перебували під впливом мадяризаційної політики угорської влади, розпочала опозиційний рух [3, с. 38; 18, р. 33-34]. Він загострився після 17 вересня, коли Апостольський Делегат Діомед Фальконіо оприлюднив буллу «*Ea semper*» («Так завжди»), видану Папою Пієм Х ще 14 червня 1907 р. [31, р. 115; 20, р. 45-46]. Цей документ значно обмежував права та повноваження греко-католицького єпископа у США. С. Ортинський про що булла не знав нічого аж до вересня [21, р. 109], підтвердженням чого є перший пастирський лист, підготовлений наприкінці червня. Булла стала серйозним випробуванням не лише для нього, а й для ГКЦ у США загалом. Відтепер церковноорганізаційна діяльність українського єпископа була обмежена згаданим декретом [16, р. 147].

Булла складається з чотирьох розділів (36 статей), у яких розглянуто питання щодо а) становища та повноваження греко-католицького єпископа у США; б) статусу та функцій духовенства; в) мирян; г) подружжя між римо- та греко-католиками. Саме за такою схемою більшість дослідників аналізують постанови «*Ea semper*» [20, р. 46; 30, р. 459-466; 16, р. 140-142; 13, с. 38-39].

Обмеження С. Ортинського полягали у тому, що він 1). був підзвітний Апостольському Делегатові у Вашингтоні; 2). міг здійснювати душпастирську діяльність лише на правах помічника американських єпископів (їх було більше тридцяти), на епархійній території яких проживали українці [20, р. 46, 127; 6, с. 35]; римо-католицькі єпископи на свій розсуд визначали обсяг його повноважень на теренах своїх дієцезій; 3). був зобов'язаний дотримуватися місцевих епархійних законів та постанов III Балтморського з'їзду американського римо-католицького єпископату [22, р. 33]; 4). не мав права без письмового дозволу місцевого єпископа здійснювати візитацію греко-католицьких парафій; 5). був зобов'язаний подати детальний звіт про моральний та економічний стан відвіданої парафії не лише місцевому єпископу, а й Апостольському делегату [30, р. 460-461]. Крім цього, згідно з буллою лише священники-целібати мали право здійснювати душпастирську діяльність на американській території, проте без права уділяти Св. Тайну Миропомазання при Хрещенні [22, р. 33-34].

Відповідно, була викликана небувалий резонанс між українцями як в Америці, так і на батьківщині. Положення «*Ea semper*» спричинили хвилю протестів та невиправдані опозиційні настрої української еміграції супроти С. Ортинського [22, р. 32]. Ці настрої особливо проявилися під час скликаного ним першого конгресу греко-католицького духовенства у США (17-18 жовтня 1907 р.) У відповідь на звинувачення через буллу єпископ зазначив, що не прийняв і не проголосив її з огляду на необхідність зрозуміти обставини життя українських емігрантів у США і лише після цього вирішити чи потрібно її проголосити. Група опозиційно налаштованих щодо С. Ортинського вела подвійну гру: звинуватила його за буллу, а перед Апостольським Делегатом і місцевим римо-католицьким єпископом водночас твердили, що він її не дотримується. До опозиції проти С. Ортинського приєдналися також москвофіли. У Нью-Йорку почали видавати полемічний двотижневик «Молот», спрямований проти єпископа [3, с. 38-41]. Протестні настрої щоразу зростали з великою швидкістю.

З цього приводу у науковій літературі ведуться дискусії щодо інтерпретації постанов та наслідків цієї доленосної булли, яка фактично поставила ГКЦ у США у залежне від американського римо-католицького єпископату становище [16, р. 142]. Як зазначає дослідник церковного права Вальтер Паска, кожний розділ булли вміщує принаймні одну статтю, яка применшує права греко-католиків усупереч традиціям і законам, чинних у ГКЦ упродовж століть. Крім того, він наголошує, що у постановах є певні протиріччя. Намагаючись знайти причини запроваджених буллою обмежень, В. Паска зазначає, що такий підхід можливо спричинений позицією американських ієрархів. Вони були переконані у тому, що лише єдиний (у даному випадку римо-католицький) обряд сприяє збереженню порядку, натомість зміни, невідомі для багатьох священників і мирян, можуть суперечити установленим в американських дієцезіях нормам [20, р. 46-47]. Крім того, інший обряд вони сприймали як зраду віри.

Причини та обставини запровадження булли «*Ea semper*» щодо ГКЦ у США залишаються своєрідною білою плямою в історіографії та потребують детальнішого дослідження з врахуванням історичних обставин та позицій трьох сторін: УГКЦ, американської РКЦ та Ватикану. Процес врегулювання церковної юрисдикції виявився складним перш за все тому, що ще не було єдиного кодексу церковного права східного католицького обряду (Кодекс Канонів Східних Церков був прийнятий 1917 р.). Були лише окремі прецеденти і постанови, якими намагалися випрацювати механізм співіснування двох обрядів на одній території. Зокрема, зразком для булли «*Ea semper*» послужила Конституція Папи Бенедикта XIV «*Etsi pastoralis*» від 26 травня 1742 р. Цей документ стосувався грецьких та албанських емігрантів греко-католиків, які проживали на території Італії і не хотіли підлягати римо-католицькому єпископату (подібно як українські греко-католики у США). З огляду на це, дослідники вважають «*Ea semper*»

та «Etsi pastoralis» спорідненими документами, які, проте, не є цілковитими копіями, адже мають певні відмінності [20, р. 128-129; 16, р. 142-143]. Зокрема, «Etsi pastoralis» не забороняла висвячення одружених священників [20, р. 142], натомість «Ea semper» мала протилежну постанову, через яку усередині ГКЦ у США розпочалися хвилі протестів з огляду на порушення однієї з умов Берестейської унії [13, с. 39]. Проте, ця постанова мала свої причини: у США були зовсім інші історичні обставини, і присутність одружених священників вважалася великим скандалом. Найважливішою спільною ознакою та основним принципом цих двох документів є ідея вищості римо-католицизму [22, р. 32].

Відповідно у період зростання еміграційних рухів, прикладом чого стали українські греко-католики у США, Канаді та інших країнах Ватикан опинився у дуже делікатній ситуації [21, р. 99]. Питання церковної юрисдикції ГКЦ у США, де переважав римо-католицький обряд, стало своєрідним викликом для канонічного права і потребувало поступового зваженого рішення, прийнятого для обох сторін. Суть справи полягала у врегулюванні ієрархічних питань між духовенством двох гілок Католицької Церкви на конкретній території, зважаючи на те, що кожна сторона мала свої історично та традиційно обумовлені особливості та права (зафіксовані церковними документами) і, відповідно, протилежні бачення з приводу церковної юрисдикції.

Щодо історичних особливостей, то частина римо-католицького єпископату у США за своїм походженням належала до представників еміграційної західноєвропейської спільноти. Упродовж минулих століть вони освоїли американську т. зв. «місійну» територію і організували тут чітку церковну структуру. Все це надавало римо-католицькому духовенству очевидну перевагу і своєрідне право першості у врегулюванні церковних справ на американських теренах. Проте, в останній чверті XIX ст. у середовищі американського єпископату виникли певні проблеми, відбувалося багато дискусійних суперечок [15, р. 27]. Зародився рух «американізації» [29, р. 53-54] з метою не допустити інші національні впливи на римо-католицьку церкву у США. Цей рух притягнув особливу увагу Ватикану, адже «американізаційні» заклики часто суперечили офіційному вченню Церкви. За таких обставин Папа Лев XIII активно звертав увагу на церкву у США, адресуючи їй енцикліки та апостольські листи із застереженнями від помилок. «Ми не можемо одобрити ті трактування, які називаються американізмом [...] Ця назва викликає, звичайно, підозру, що за нею стоїть спроба і бажання бачити в Америці іншу Церкву, відмінну від тієї, яка є у цілому світі» [7] – зазначав з цього приводу Папа у посланні «Testem Benevolentiae» (22 січня 1899 р.) до Балтиморського архієпископа, кардинала Джеймса Гіббонса.

З іншого боку у цей час під впливом значних еміграційних потоків українців з Галичини та Закарпаття усередині американської Церкви наростала нова проблема. Переселенці належали до незнайомого для них греко-католицького обряду і прагнули до організації своїх церковних структур з окремим єпископом. Природно, що це викликало значні непорозуміння. Водночас американське духовенство, покликаючись на те, що згідно з канонічним правом (з часу IV Латеранського собору у 1215 р.) на одній території не можуть бути дві єпископські юрисдикції [5, с. 364], зверталось до Ватикану з протестами проти наявності одружених священників східного обряду, а згодом проти заснування окремого греко-католицького єпископства. На думку американського дослідника Джеральда Фогарті, справа полягала не стільки у питанні цілібату чи юрисдикції греко-католицького духовенства, а у присутності іншої національності в церковній ієрархії [15, р. 63]. У такій проблемній ситуації Ватикан мав виробити обережну позицію щодо двох сторін і подолати перешкоди правового характеру.

На наше переконання, процес врегулювання механізму співіснування двох єпископських влад на території США можна поділити на кілька етапів. Після періоду апостольських візитаторів для українських греко-католиків у США, які не мали значних повноважень, наступним кроком стало призначення єпископа Сотера Ортинського, яке неприхильно сприйняла американська ієрархія [21, р. 109]. Звичайно, що для початку вже сама номінація окремого єпископа візантійсько-слов'янського обряду (у залежності від ватиканського делегата у США) була значним досягненням. Перед ним стояло завдання поступово ознайомитися із труднощами організації ГКЦ у США і докладати зусиль до їх вирішення. Проте, під час наступного етапу, будля «Ea semper» визначила цілковиту залежність від американських римо-католицьких єпископів, що значно ускладнило становище Сотера Ортинського. Цей період позначений подальшими зусиллями виклопотати у Ватикану повну церковну юрисдикцію, незалежну від римо-католицького єпископату у США. Мета була остаточно досягнута 28 травня 1913 р., коли С. Ортинського було наділено повною єпископською владою [28, р. 5].

Таким чином, з 1907 р. до 1913 р. Сотер Ортинський не мав повної єпископської влади та був обмежений постановами булли «Ea semper». Ці обставини ускладнили процес становлення ГКЦ у США як самостійної структури і, крім того, викликали хвилю протестів проти самого єпископа. Перед ним стояли серйозні і важкі завдання, найважливіше з яких – організація повноправної церковної інституції.

Джерела та література

1. Баб'як А. Подвиг Митрополита Андрея Шептицького як Апостольського візитора для українців (1920-1923) і його взаємини з урядом Польщі / А. Баб'як – Тренто-Больцано, 2013. – 239 с.
2. В справі єпископа до загальної відомості всец. Духовенства і п. т. делегатів // Свобода (США). – 2 серпня. – 1907. – С. 1;
3. Ваврик В. Єпископ Сотер Ортинський Чина Святого Василя Великого. У сорокаліття його смерті / В. Ваврик. – Філадельфія: Видавництво ОО. Василян у ЗДА, 1956. – 93 с.
4. Гнідик І. До проблеми статистики та національно-релігійних ідентифікацій української еміграції у США (кінець XIX – початок XX ст.) / І. Гнідик // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. □ Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. □ Вип. 2. – Ч. 1. – 177-180.
5. Качараба С. Греко-католицька церква у США наприкінці XIX – на початку XX ст.: проблеми становлення / С. Качараба // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2012. – № 21. – С. 361-368.
6. Кашак І. Митрополит Андрей Шептицький і постання Української Католицької Церкви в Сполучених Штатах Америки / І. Кашак. – Львів: Свічадо, 2004. – 92 с.
7. Лев XIII «Testem Benevolentiae» // http://www.traducionalist.info/blog/papa_lev_xiii_1878ii201903vii20_poslanie_quotestem_benevolentiaequot/2009-11-17-402
8. Листи кореспондентів з прізвищами на літери «Б-Я» і колективні листи зі США. – ЦДДАЛ. – Ф. 358. – Оп. 2. – № 85. – Арк. 97.
9. Організація зустрічі Ортинського духовенством і мирянами. Програма заходів // Свобода (США). – 2 серпня. – 1907. – С. 5.
10. Пастирський лист Прев. єпископа Сотера Ортинського // ЦДДАЛ. – Ф. 358. – Оп. 2. – Спр. 70. – Арк. 30-31 зв.
11. Підготовка зустрічі Владики Ортинського. Організація заходів // Свобода (США). – 2 серпня. – 1907. – С. 1.
12. Пристай Олексій – священник. Спогади про місіонерську діяльність в Америці, листування з Бачинським М., Охримовичем В., Шептицьким А. – ЦДДАЛ. – Ф. 789. – Оп. 1. – Спр. 7. – 151 арк.
13. Стефанович А. З передвоєнних документів до історії нашої Церкви: Відповідь для Краківської анкети з р. 1912 о польсько-українських відносинах, списана проф. о. Александром Стефановичем. Представлене Львівської Ставропігії з р. 1908 в справі греко-католицької Церкви в Америці / А. Стефанович. – Львів: з друкарні Наукового Товариства імені Шевченка, 1929. – 49 с.
14. УГКЦ у США відсвяткувала своє 100-ліття // http://www.ukrarcheparchy.us/index.php?categoryid=19&p2_start=0
15. Fogarty G. The Vatican and the American hierarchy from 1870 to 1965. – Collegeville: Liturgical Press, 1985. – 438 p.
16. Korolevsky C. Metropolitan Andrew (1865-1944) / Translated and revised by Serge Keleher. - L'viv: Stauropogion, 1993. – 619 p.
17. Krawczeniuk O. Origin of the Ukrainian Church in America // <http://stcyrls.maslar-online.com/origin/>
18. Magocsi P.R. Our people: Carpatho-Rusyns and Their Descendants in North America / Magocsi P.R. – Multicultural History Society of Ontario, 2004. – 267 p.
19. Markus V. A Century of Ukrainian Religious Experience in the United States / V. Markus // The Ukrainian experience in the United States. A Symposium / Edited by Paul R. Magocsi. – Cambridge, Massachusetts, Harvard Ukrainian Research Institute, 1979. – P. 105-120.
20. Paska W. Sources of Particular Law for the Ukrainian Catholic Church in the United States: A Dissertation Submitted to the Faculty of the School of Religious Studies of the Catholic University of America / Paska W. – Washington, 1975. – 183 p.
21. Pekar A. Historical background of the Carpatho-Ruthenians in America / Pekar A. // The Ukrainian Historical. – N.Y.-Munich, 1976. – P. 87-116.
22. Pospishil V. J. Ex occidente lex. From the West – the law. The Eastern Catholic Churches under the tutelage of the Holy See of Rome / V. J. Pospishil. - N. Y. : St. Mary's religious action fund, 1979. – 164 p.
23. Procko B. Sheptyts'kyi and Ukrainians in the United States / Procko B. // Morality and Reality: The Life and Times of Andrei Sheptyts'kyi / editor P.R. Magocsi. – Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies University of Alberta, 1989. – P. 349-362.
24. Procko B. The Byzantine Catholic Province of Philadelphia: A History of the Ukrainian Catholic Church in the U.S.A. Dissertation presented to the Faculty of Arts of the University of Ottawa through the Department of History as partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy / Procko B. – Villanova, 1963. – p.

25. Procko B. The establishment of the Ruthenian Church in the United States, 1884-1907/B. Procko // Pennsylvania history. – 1975. – № 42. – P. 137-154;
26. Sembratovic L. How the first Ukrainian Catholic bishop in the United States of America was nominated // Slivka J. Historical Mirror Sources of the Rusin and Hungarian Greek Catholics in USA, 1884-1963. / Slivka J. – Brooklyn, N. Y., 1978. – P. 65-66.
27. Slivka J. Historical Mirror Sources of the Rusin and Hungarian Greek Catholics in USA, 1884-1963. / Slivka J. – Brooklyn, N. Y., 1978. – 342 p
28. Statutes of the Archeparchy of Philadelphia : enacted and promulgated / Constantine Bohachevsky, S.T.D. – Philadelphia : Metropolitan Chancery, 1960. – P.
29. The American Catholic heritage: reflections on the growth and influence of the Catholic Church in the United States. – Rome : Pontifical North American college, 1992. – 131 p.
30. The appointment of a Greek bishop in the United States // The ecclesiastical review. – 1907. – Vol. VII. – P.457-467.
31. Warzeski W. Byzantine Rite Rusins in Carpatho-Ruthenia and America / Warzeski W. – Pittsburgh: Byzantine Seminary Press, 1971. – 332 p.

УДК 94:327(470+511)+(497. 11):355.48(100)''1914/1915''

В. Вавулич

РОСІЙСЬКО-СЕРБЬСЬКА ВІЙСЬКОВА СПІВПРАЦЯ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1914-1915 РР.)

У статті розглядаються особливості російсько-сербських військових відносин під час початкового етапу Першої світової війни, їх значення в історії Першої світової війни.

Ключові слова: російсько-сербські відносини, Перша світова війна, Балкани, Антанта, сараєвські події, Белград.

The article deals with the features of the Russian-Serbian military relations during the first phase of World War I, their role in the history of World War I.

Keywords: Russian-Serbian relations, World War I, Balkans, Triple Entente, Sarajevo events, Belgrade.

На початку ХХ ст. Балкани залишалися однією з актуальних тем великої європейської політики. Знесилена Османська імперія остаточно втратила важелі впливу на свої європейські провінції. Активно підтримувана Німеччиною, Австро-Угорщина, майже не криючись, готувалася до рішучих кроків, спрямованих на встановлення власного контролю над регіоном. Намагаючись запобігти посиленню Габсбурзької монархії й не допустити її територіального розширення за рахунок територій на Балканах Росія, висунула гасло: "Балкани — балканським народам"[6,с.24-25].

Важливим етапом зміцнення позицій Росії на Балканах була її угода з Сербією про взаємну підтримку в разі війни з Центральною коаліцією. Наприкінці січня 1914 року в Петербурзі відбулася зустріч на вищому рівні представників двох держав, в якій взяли участь цар і Міністр закордонних справ Російської імперії С.Сазонов, а з сербської сторони - престолонаслідник Олександр і голова ради міністрів М. Пашич. За час бесід, організованих формально з нагоди хрещення сина сербської принцеси Олени (дочки Петра I Карагеоргієвича) і князя Іоанна Костянтиновича Романова, Пашич і Сазонов уточнили взаємні зобов'язання. Росія пообіцяла поставити Сербії 120 тис. рушниць, 250 тис. шинелей, а також надати їй всебічну військову допомогу. Сербія зобов'язалася погоджувати військові плани з російським Генеральним Штабом. Зустрічі царя і принца Олександра носили показовий характер. Звані обіди в Зимовому палаці змінювалися постановами в імператорському Маріїнському театрі, кінними виїздами в Царське Село, в яких брав участь майже весь двір. Сербський посол М. Спалайкович писав, що прийом сербських високопосадовців «перевершив усі очікування». Російський імператор обіцяв Сербії «будь-яку, підтримку, яка їй знадобиться» [3,с.57-59]. Генеральний штаб приступив до нагального складання плану спільних дій на випадок війни. 1 березня Ю. Данилов, генерал-квартирмейстер російської армії, направив царю і С. Сазонову «Записку про ймовірні плани Троїстого союзу проти Росії», в якій Сербії приділялося велике місце. За його припущеннями сербська армія могла б відвернути на себе цілих три австро-угорських корпуси, а в разі сприятливого розвитку подій на Балканському фронті ще три. У травні переговори між Сербією і Росією з військових питань були продовжені, і сербський генеральний штаб надіслав до Петербурга уточнений список необхідного озброєння для сербської армії [3,с.69-72].

Сараєвські події послужили детонатором до початку Першої світової війни. Наступний за вбивством австрійського ерцгерцога Франца Фердинанда конфлікт Австро-Угорщини та Сербії вилився в загальноєвропейське протистояння. Влітку 1914 року у Росії був вибір: вона могла оголосити нейтралітет, проте було очевидно, що конфліктм Відня і Белграда справа не закінчиться. С. Сазонов відразу ж після звістки про австрійський ультиматум заявив, що мова йде про загальноєвропейську війну і, що дії Австро-Угорщини в сутності спрямовані стільки ж проти Росії, скільки і проти Сербії. За його словами, для Росії не зробити нічого для Сербії означало не лише відмовитися від завершення своєї історичної місії, а й «здаті без опору ворогам слов'янських народів зайняти віковими зусиллями політичні позиції...» Відразу ж після подій у Сараєво С.Сазонов відвідав австро-угорське посольство, засудив тероризм і в той же час зробив заяву про непричетність Сербії до скоєного злочину [3,с.82-85].

Становище як Сербії, так і Росії було досить складне, обидві держави не були підготовлені до військового конфлікту. Ще на початку 1914 року Микола II запевнив сербську сторону в підтримці, проте ніяких конкретних дій у цьому напрямку не було зроблено, більше того, навесні 1914 року Сербії було відмовлено в поставках потрібного озброєння. Проте напередодні війни, після російсько-французьких переговорів Сербії була знову обіцяна російська підтримка [1,с.82-85].

Сербія у військовому відношенні була не готова до ще однієї війни. 6 (19) липня 1914 року розмовляючи з секретарем російської місії В.Штрандманом, Олександр «довіриливо повідав», що сербська армія «в своєму розпорядженні нині, після двох Балканських воєн має лише незначну кількість справних гвинтівків, саме ця обставина є великою спокусою для ворогів королівства» [3,с.125-129].

Росія зробила кроки щодо оснащення сербської армії новим озброєнням. Через два дні після сараєвського замаху був даний хід відповідному проханням сербського уряду, який лежав «під сукном» з січня 1914 року та прийнято рішення про виділення Сербії 120 тис. трьохлінійних гвинтівків і 120 млн. патронів до них. Перша партія гвинтівків в кількості 50 тис. штук прибула до Сербії вже після початку військових дій, на початку серпня 1914 року, а вже до 16 серпня 1914 року в країну було переправлено 93 млн. патронів і 113 тис. гвинтівків.

28 липня Австро-Угорщина оголосила Сербії війну. У ніч з 28 на 29 липня австрійська далекобійна артилерія почала обстріл Белграда. 1-го серпня у війну вступила Росія [3,с.102-105].

Австро-угорська армія почала наступ на Сербію 2 серпня 1914 року, форсувавши річки Саву і Дрину. Масованому бомбардуванню був підданий Белград [8,с.52-54].

Російський дипломат при цьому вказував, що «Сербія виставить всього 400000 війська і Чорногорія 30 000, які будуть підпорядковуватися одному загальному головному штабу». Він же підкреслив, що «дух військ дуже бадьорий та існуючі технічні недоліки серби обіцяють сторицею відшкодувати неперборним натиском» [3,с.165-169].

Сербська армія, верховним головнокомандувачем якої став принц-регент Олександр Карагеоргієвич, а начальником штабу воевода Радомир Подорожній, чинила запеклий опір і вже в серпні 1914 року здобула перемогу в районі Церського хребта, вигнавши ворога з власної території. Австрійським військам сходу не вдалося зайняти і сербську столицю, що трималася до листопада 1914 року. В серпні 1914 року в Белград прибула російська мінна команда під командуванням лейтенантів В. Григоренка та Ю. Волковицького, що зуміла в жовтні 1914 року потопити австрійський корабель «Темешем»-флагман австрійської Дунайської флотилії. У вересні 1914 року російська Ставка прийняла рішення направити для оборони Белграда дві берегові 150-ти міліметрові гармати з обслугою при кожній з 10 солдатів і 1 офіцер. Крім них, Росія відправила до Сербії дві скорострільні 75 -мм гармати. Обидві батареї, що розташувалися у фортеці Калемегдан, контролювали стратегічну точку впадання річки Сави в Дунай і залишалися в місті до осені 1915 року. [3,с.178-182].

3 серпня після надання військової допомоги Сербії в Росії була створена експедиція особливого призначення на чолі з капітаном 1-го рангу М. Веселкіним. 30 вересня експедиція рушила в дорогу в складі 7 колісних теплоходів і 16 барж. На теплоходи були встановлені 75-і 47-міліметрові гармати. Караван віз 32 814 ящиків з патронами, 322 ящики з снарядами, 12500